

národní
úložiště
šedé
literatury

Consultatio jako žánr dobové nábožensko-politické polemiky a Consultatio J. A. Komenského

Balík, Vojtěch
2015

Dostupný z <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-201450>

Dílo je chráněno podle autorského zákona č. 121/2000 Sb.

Tento dokument byl stažen z Národního úložiště šedé literatury (NUŠL).

Datum stažení: 11.07.2024

Další dokumenty můžete najít prostřednictvím vyhledávacího rozhraní nusl.cz .

CONSULTATIO JAKO ŽÁNŘ DOBOVÉ NÁBOŽENSKO-POLITICKÉ POLEMIKY A CONSULTATIO J. A. KOMENSKÉHO*

Vojtěch BALÍK

De rerum humanarum emendatione consultatio catholica ad genus humanum, ante alios vero ad eruditos, religiosos, potentes Europae (Obecná porada o nápravě věcí lidských; lidskému pokolení, předně však evropským vzdělavcům, duchovním a mocným) je název impozantního a v pravém slova smyslu životního díla Jana Amose Komenského. Toto *opus grande*, jak je sám charakterizoval,¹²⁴ nebylo nikdy dokončeno: sám stačil za svého života vydat jen úvodní díly, větší část pak známe jen jako rozsáhlé rukopisné torzo. Zcela konkrétní, hotový a ustálený byl naproti tomu záměr a podrobný plán celého projektu, na němž od poloviny čtyřicátých let 17. století, kdy na díle začal pracovat, v zásadě nic nezměnil. To je pozoruhodné o to více, že formulace vlastního obsahu díla zrála čtvrt století, tedy určité revize a posuny promítající se do značně složitého rozvrhu díla by byly očekávatelné a přirozené. Spolu s tím je třeba si všimnout, že Komenský měl už od začátku promyšlený název díla: ten zůstal v tom znění, jak je zde uvedeno výše, bez sebemenšího posunu.¹²⁵ Patrně jej nebylo třeba měnit: název sám, ač na tehdejší zvyklosti v relativně kondenzované podobě, nabízí konkrétní a přesnou představu o tématu, adresátech i metodě spisu: jde o projekt nápravy společenských záležitostí, *věcí lidských*; ten se předkládá lidskému rodu jako takovému prostřednictvím společenských elit, které za správu a prospěch oněch záležitostí – vědění, náboženství a politiky – odpovídají. Náзву dominuje sousloví *consultatio catholica* (obecná porada), jímž Komenský dává výrazně a hned na začátku najevo, že společná porada, dnes bychom řekli společenský dialog, je jediný možný nástroj a postup, jímž se může dojít ke shodě na projektu i na následných krocích vedoucích k nápravě, a že takové porady se může, ba má zúčastnit každý.¹²⁶ Přesto, že se slovní spojení *consultatio catholica*, případně i samotné slovo *consultatio*, zařadilo mezi klíčové pojmy,

* Tento příspěvek byl vypracován v rámci grantového projektu „Filosofie Jana Amose Komenského“, GA ČR, č. 13–08740S, jehož nositelem je Filosofický ústav AV ČR, v.v.i.

¹²⁴ Scriptorum catalogus qui vulgo dicitur Epistula ad Montanum, DJAK (1969 : 34).

¹²⁵ O vzniku a osudech textu Obecné porady včetně shrnutí a zhodnocení předchozí bohaté literatury k tématu viz nejnověji BALÍK – SCHIFFEROVÁ (2014).

¹²⁶ Viz např. „*Quia causa est communis, RES HUMANAE (quarum emendationem optare, quaerere, moliri per ipsam naturae humanae participationem nemini non convenit). Nemo igitur homo ab hac consultatione excludi, nemo seipsum excludere debet.*“ De emendatione rerum humanarum consultationis catholicae pars prima, Panegesia X, 19 DJAK (2014 : 157), „*Jelikož věc je všem společná, totiž VĚCI LIDSKÉ (a je pro každého člověka typické, že si přeje jejich nápravu a že se o ni snažně pokouší; to je dáno samotnou lidskou přirozeností), nesmí být z této porady nikdy vylučován, a ani sám se vyloučit nesmí.*“ Překl. J. KALIVODA – M. SVATOŠ, OBEČNÁ PORADA (1992 : 123).

kteří máme právem za charakteristické právě pro Komenského, nebyl to on, který jich použil jako první.

Ponecháme-li zatím stranou celé sousloví *consultatio catholica*, věnujme nejdříve pozornost samotnému termínu *consultatio*. Ten byl v 16. až 18. století zcela běžně, lze říci rutinně, užíván v nadpisech především lékařských publikací, kterých – soudě i podle frekvence zachovaných exemplářů ve fondech dnešních knihoven – vycházelo značné množství. Postupem doby si poptávka vyžádala mnohé reedice těchto konzultací, zvláště od proslulých profesorů, takže jich vycházely celé soubory, sbírky. Viz např.

*Consultationum et responsionum medicinalium ad sanguinis circulationem concinnatorum centuriae quatuor. Genevae, 1681.*¹²⁷

Při bližším pohledu jsou lékařské konzultace vlastně moderně řečeno studii, přesněji odbornými pojednáními obsahujícími analýzu problému a návrh řešení. Jejich literární forma není ve skutečnosti nijak specifická, mohly by asi stejně nést název např. *dissertatio* či *tractatus*. Důvodem, proč autoři při volbě nadpisu mezi těmito a podobnými termíny přece jenom rozlišovali – i když zdaleka ne systematicky a důsledně, byla zřejmě skutečnost, že význam termínu *consultatio* byl už od dob klasické latiny vnímán jako seriózní kvalifikovaná společná porada, společné uvažování (*deliberatio*) a celkem ve stejném duchu ho chápal i raný novověk.¹²⁸ A právě společná odborná porada je metodou hledání řešení problémů a úkolů v medicíně. Slovo *consultatio* v názvu není tedy jen prosté oznámení žánru publikace, ale v určitém smyslu i apel do odborných kruhů k úvaze a posouzení. Jeho užití bylo motivováno snahou deklarovat svou příslušnost k určitému okruhu odborníků, *přihlásit* pomocí tohoto termínu svou publikaci jako příspěvek do probíhající významné debaty, která se často odvíjela od určitého významného a takto poprvé označeného díla.¹²⁹

Podobně se termín *consultatio* ujal i v názvech právnických publikací. Zde však vidíme, že se celkem rychle proměnil spíše v rutinně používaný *terminus technicus* označující sice stále žánr díla, ale ve skutečnosti velmi často také určitý druh právního úkonu resp. výstupu. Některé tituly přitom samy přispívají k objasnění, co se pod termínem *consultatio* myslí, resp. dávají najevo, že termín *consultatio* není (zatím) ustáleným označením specifického právního úkonu, viz např. typicky:

¹²⁷ Pravopis a interpunkce zde citovaných textů jsou upravovány podle zásad obvyklých pro edici raně novověkých textů, aplikovaných zejména při kritické edici latinských spisů J. A. Komenského *Dílo Jana Amose Komenského – Opera omnia*, Praha, Academia, 1969–.

¹²⁸ Viz např. *deliberatio*, Gesner, Johann Matthias: *Novus linguae et eruditionis Romanae thesaurus*. Tom. I–IV. – Leipzig, 1749, s. 1182; *Berathschlagung*, Kirsch, Adam Friedrich: *Abundantissimum cornu copiae linguae Latinae et Germanicae selectum*, Leipzig, 1774, s. 691.

¹²⁹ Srov. DONAT (1966 : 163n).

Matthaei Klok Consultatio seu disputatio, an fratrum germanorum filii patrum ex uno latere defuncto coniunctum iure proprio et ex propria personâ, an verò iure alieno et ex parentum persona in successione ab intestato excludant... Constantiae, 1600

Na druhé straně v téže době zaznamenáváme sklon užívat tohoto termínu až ve smyslu **právní rozhodnutí**.

Consultationum decisivarum dubiorum seu quaestionum aliquot in iure controversarum D. Hardewigi Dasselii ... volumen primum.... Fabiranae, 1607

Srov. mnohem později odlišení právní rozvahy od rozhodnutí příp. dalších výstupů:

Consultationum et decisionum juris tomi II: ex schedis paternis collegit... Carolus Augustus Böhmer... Halae Magdeburgicae, (1748)

Casparis Henrici Hornii... Consultationum, responsorum ac sententiarum liber unus, varias ad omnes iuris, quo utimur, partes pertinentes quaestiones earumque resolutiones ac decisiones complectens. Dresdae, 1711

Přitom z uvedené vzestupné řady výsledků právních úkonů, kde *consultatio* stojí na začátku, můžeme odvodit již relativně ustálený význam konzultace jako *právní rozbor, rozvaha*, i když zřetelně ne ve fázi uvažování, *deliberatio*, ale spíše už jako hotový, konečný právní rozbor, řekli bychom *nález*. Takto můžeme chápat obsah termínu, při případném překladu je však na místě držet se konvenčního vyjádření *rozvaha* apod. K tomu mohou také leccos napovědět názvy tehdy rozšířených dvojjazyčných sbírek právních nálezů, typicky např.:

Continuatio variarum consultationum, informationum, relationum et deductionum, hactenus nusquam, nunc autem primum in publicum editarum et in quatuor decades redactarum... Oder: Weitere Fortsetzung unterschiedlicher Bedencken, Rechts-Belehrungen, Berichte und Ausführungen, auch Proces-Schriefften, allerley zweifelhafte Falle betreffend... Authore Fabiano Wilderico Streng. Nurnberg, 1706

Zde vidíme, že v porovnání s dalšími stupni vzestupné řady právních výstupů jde jistě obsahově o právní rozhodnutí či nálezy, německý ekvivalent však zůstává u původního významu *Bedenken*, úvaha.

Lze tedy shrnout, že v oblasti medicíny a práva vzal na sebe termín *consultatio* specifický význam a v názvech publikací plnil standardní roli, stal se určitou konvencí. Mimo tyto obory se však termín *consultatio* uplatňoval ve svém spíše původním významu, a to velmi bohatě. Pokud by byl podniknut frekvenční průzkum, zřejmě by prokázal, že tématem publikací nesoucích v názvu termín *consultatio*, je – kromě snad zmíněné medicíny – zcela nejčastěji politika a v širokém slova smyslu náboženství, tedy témata široce společenská. Z nejstarších příkladů z oblasti politiky lze uvést spisek samotného Erasma Rotterodamského:

Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo... per Des. Erasmus Roterodamum. Antverpiae, [ca. 1530]; Parisiis, 1530

V tomto smyslu jsou typické např. spisy

De tumultuosa Belgarum rebellionē sedanda ad Christiani orbis principes et cunctos publicae ac Christianae tranquillitatis amantes brevis consultatio per Cornelium Callidium Chrysopolitanum. (Luxemburgi), 1579.

Melchioris Goldasti Heiminsfeldii Consultatio de officio Electoris Bohemiae iureque in conventibus S. Rom. Imperii electorum... Serenissimi Matthiae Hungariae et Bohemiae Regis... legatis petentibus extemporaliter scripta Norimbergae in Conventu Collegiali... Francofordiae, 1627

Máme-li klasifikovat *konzultace* týkající se náboženství, jde zejména o obor kanonického práva resp. vztah práva světského k církevnímu, ale i o obor ryzí teologie, morálky, pastorační, náboženské praxe atd. Co je však nejnápadnější a pro naše téma relevantní, je skutečnost, že *consultatio* se stala přímo jakýmsi zavedeným žánrem pro publikování na jedné straně v oblasti, kterou bychom mohli charakterizovat dobovým vymezením *politico-theologica*, na druhé straně v oblasti příbuzné, pro niž bychom analogicky mohli vytvořit vymezení *theologico-polemica*. V prvním případě bylo typické jednak publikování konzultací, adresovaných často i ve formě doporučení vrcholným odpovědným politickým osobám na téma řešení regionálních i místních církevně politických poměrů či situací, resp. politických práv a pravomocí k území apod., jednak pojednání ve formě svým způsobem politologických přednášek na universitní půdě, před sněmy apod. Několik příkladů k obojímu druhu:

Consultatio theologica super negotio pacis ecclesiasticae promovendo, exhibita submissaque iudicio reverendae facultatis theologicae in Academia Regia Upsaliensi; cui addita est propositio de quaerenda concordiae principiis, conventui Holmensi ab eodem oblata, nec non ejusdem ad Synodos Belgicas epistola. Johanne Duraeo.¹³⁰ Londini, 1641

Consultationum irenicarum prodiorthosis, sive Acta tractatum de mediis concordiae evangelicae procurandis inter J. C. Dannhaverum, Balth. Boebelium ab una parte et Joh. Duraeum ab altera... Additur Apographum epistolae ad imperii quendam principem missae, quae in Belgio ex Gallico in Lat. sermonem fuit translata. Amstelodamum, 1664

Gasparis Sciopii,¹³¹ Caesarii et Regii Consilarii, Consultatio de causis et modis componendi in S. R. Imperio religionis dissidii. Augustae Vindelicorum, 1631

Consultatio theologica de pace religionis conservanda in Pomerania, oder Schriftliche Bedencken, wie nach erlangetem gemeinem Friede zu Osnabruegk,

¹³⁰ John Dury (v. i následující příklad) patřil spolu se Samuelem Hartlibem mezi nejbližší spolupracovníky Komenského v počátcích jeho pansofických a irenických snah.

¹³¹ Caspar Schoppe, katolický učenec, diplomat a vůdčí postava protiprotestantské polemiky, byl Komenskému dobře znám a několikrát jím citován.

auch der Kirchen-Friede durch Gottes Gnade zu erhalten. Volschovius, Moevius. Greiffswald, 1650

Utrum cognitio rerum ecclesiasticarum semper sit penes jura territorii habentem consultatio. Petrus Müller. Lipsiae, 1663;1673; Jena, 1689

Consultatio Parisii cuiusdam de controversia inter Sanctitatem Pauli quinti et serenissimam Rempublicam Venetam. Ad virum clarissimum Venetum. Item Ioan. Masilii Presbyteri Neapolitani... protestatio excommunicationi Romanae opposita. S.l. 1607

Consultatio de principis erga religionem cura, quam habuit Serenissimus Princeps Ludovicus Fridericus, ... cum consiliariis suis, ... Friderico a Ranzow... Tubingae, 1607

Apologia adversus duos libellos nuper in lucem editos, quorum alteri titulus est Consultatio ad clariss. Venetum, alter vero ita inscribitur: Pro libertate status et Reip. Venetorum Gallofranci ad Philenetum Epistola. S.l., 1607

Consultatio politica concernens quaestionem, utrum caesari et imperio Romano-Teutonico itemque Italiae ducibus ac principibus ipsis horum admissio ad sessionem et suffragium in comitiis expediat. Friedrich Ludwig von. S.l., 1723

Consultatio politico-theologica uber den gegenwertigen betrubten und kummerlichen Zustandt der Chur und Marck Brandenburgk: vermittelt Ergrundunge der wahren Hauptursachen deß passirten und gegenwertigen Jammers... wie auch Eröffnung der jehzigen Mittel, dadurch mehrem verderben... vorgebawet... werden könne. Hans Georg Borne. Franckfurt a. O., 1641; Helmstaedt, 1681

Consultatio politico theologia über den gegenwärtigen, betrubten und kummerlichen Zustand der Welt. Hans Georg Borne. Franckfurt a. O., 1656

Consultatio super controverso archiepiscopatu et electoratu Coloniensi, in qua gravissimae quaestiones de electionis et postulationis iustitia vel iniustitia... curiose examinantur et solide deciduntur... Auctore Zacharia de Bona Casa Veronensi. Coloniae, 1690

Hugonis Latimeri anglicani pontificis oratio apud totum ecclesiasticorum conventum, antequam consultatio publica iniretur, de regni statu per evangelium reformando... habita. Basileae, 1537

A konečně se žánr *consultatio* bohatě uplatňoval v již zmíněné oblasti pracovně nazvané *theologico-polemica*. Intenzivní publikační činnost na tomto poli ústí od sklonku 16. století na příštích několik desetiletí někdy až do pamfletických výzev mířících i do politiky, v každém případě do polemických až osobních výměn, theologických sporů, uvažování o morálních dilematech, ale i etických instrukcí. Živá byla diskuse uvnitř v protestantském prostředí, kdy se řešily otázky ryze theologické, ale i morální, a otázky vztahů mezi denominacemi:

Consultatio, ob und wie die evangelische Kirche die jetzt schwebenden Religionsstreitigkeiten entweder friedlich beilegen oder durch christliche Mittel fortstellen möge. Nicolaus Hunnius. S.l., 1638

Consultatio oder Wolmeinendes Bedencken, ob und wie die Evangelische Lutherische Kirchen die jetztschwebende Religionstreitigkeiten... endigen... mögen. Nicolaus Hunnius. Lübeck, 1667

Consultatio theologica, qua principibus et magistratibus orthodoxae Lutheranae religioni sincere addictis ministerium consiliariorum Calvinisticorum, sive Reformatae (sic dictae) religioni ex toto aut parte adhaerentium suspectum merito esse debere et studiose fugiendum ostenditur. Barthold von Krakewitz, Gryphiswaldii, 1622

De pace inter Protestantes ineunda consultatio, sive Disquisitio circa quaestiones de gratia, quae remorantur unionem Protestantium utriusque confessionis Augustanae et Reformatae, et circa rationem, quâ hae lites et aliae componi possint. Auctore Petro Jurio. Ultrajecti, 1688

Neživější a od sklonku 16. století po několik desetiletí neutuchající polemika se pochopitelně odehrávala mezi katolictvím a protestantstvím. Zde vzniklo také mnoho publikací nesoucích ve svém názvu oblíbený termín *consultatio*. Některé z nich, z pera významnějších osob, měly úspěch a dočkaly se řady vydání. Například:

Consultatio Romana de modis Lutheranos Germaniae principes ad ecclesiae communionem reducendi. S.l., 1645

De articulis religionis inter Catholicos et Protestantes controversis ad Invictissimos Imperatores Augustos, Ferdinandum I. et Maximilianum II., ejus successorem, consultatio. Georg Cassander. Coloniae, 1577, 1594; Lugduni, 1612; Parisiis, 1616; (Straßburg), 1642

De sacra communione Christiani populi in utraque panis et vini specie, sitne eius restitutio Catholicis hominibus optanda, etiamsi iure divino non simpliciter necessaria habeatur, consultatio cuiusdam paci ecclesiae optimè consultum cupientis. Excudebatur Anno salutis 1564. Parisiis, 1616

De unione et synodo generali Evangelicorum theologis et politicis necessaria consultatio. Auctore Adamo Contzen. Coloniae, 1615

Orthodoxa consultatio de ratione verae fidei et religionis amplectendae ad serenissimum Carolum, Walliae principem, Jacobi I. Magnae Britanniae regis filium ac regni successorem juratum in suo in Hispanias adventu, in duas partes distributa. In qua regulae ad veram, catholicam atque orthodoxam fidem tum agnoscendam, tum amplectendam ex Sacrarum Scripturarum fontibus conciliorum auctoritate veterum Patrum monumentis variisque rationibus haustae et concinnatae traduntur. Auctore R.P.F. Zaccharia Boverio Salutiensi. Matrini, 1623; Coloniae Agrippinae, 1626

Theologo-politico-iuridica Consultatio, oder Kurtzes wohlgemeintes ohnvorgreifliches Bedencken, ob und welcher gestalt in Religion unnd Glaubens-Sachen zu einer beständigen allgemeinen Einigkeit zu gelangen: sampt angehefften Ursachen, so den Autorem bewegen, die Augspurgische Confession zu verlassen und wieder zu der Catholischen Religion zutretten und vielleicht andere hierzu treiben und veranlassen mögen, benebenst kurtzen Decisionibus der vornehmsten streitigen Puncten. Johann Barckefeld. S.l., 1662

Theologo-politico-juridica Refutatio, oder Kurtze, doch gründliche Beantwortung der von Johanne Barckefelde in Druck gegebenen Consultation über die Frage, ob und welcher gestalt in Religion und Glaubens Sachen zu einer beständigen allgemeinen Einigkeit zu gelangen; sampt Widerlegung der ...1662

V roce 1609 a potom ještě několikrát (1910 také v Praze) vydal známý lovaňský jezuita Leonard Lessius, vůdčí akademická autorita v katolickém prostředí, spisek:

Quae fides et religio sit capessenda consultatio. Auctore Leonardo Lessio. Antverpiae 1609; Pragae 1610; Coloniae 1612; Coloniae Agrippinae 1615

(a k tomu doplněk *Consultationis de religione appendix, utrum quivis in sua fide... salvari possit. Auctore Leonardo Lessio. Antverpiae, 1610*)

Na to (vedle jiných)¹³² obratem reagoval významný drážďanský protestantský theolog Balthasar Meisner rozsáhlým spisem:

Consultatio catholica de fide Lutherana capessenda et Romana-papistica deserenda, opposita haereticae consultationi Leonardi Lessii, jesuuitae et theologi Lovaniensis. Authore Balthasare Meisnero. Giessae Hessorum, 1611; Wittebergae, 1615; Wittebergae, 1623

Podle našeho dosavadního zjištění je to patrně poprvé, kdy bylo použito sousloví *consultatio catholica*. V samotném spise sice k tomu nenalzáme žádné přímé vyjádření, ale lze se důvodně domnívat, že Meisner s využitím přívlastku, který tradičně přísluší katolické církvi, chtěl polemicky naznačit, že skutečná univerzalita je na straně luteránství, i to, že adresuje spis co nejširšímu okruhu. Později se objeví další spisek s tímto souslovím v názvu:

Pro pace perpetua protestantibus danda consultatio catholica. Auctore Irenaeo Eubulo, Theologo Austriaco. Frideburgi, 1648

Autorem posledně uvedeného spisku je ve skutečnosti Hermann Conring z Helmstedtu, luteránský učenec označovaný za polyhistora, ale i politik s kontakty se švédským a francouzským královským dvorem.

V souvislosti s tím, že Komenský nazval své významné dílo souslovím *consultatio catholica*, je na místě položit si dvojí otázku: zda volbou tohoto názvu navazuje na tradici konzultací, zejména těch politicky a nábožensky polemických, a vedle toho zda vědomě přebírá sousloví *consultatio catholica* od Meisnera resp. Conringa, či snad dokonce obsahově navazuje na jejich konkrétní spisy.¹³³

Theologicko politické a polemické publikace deklarované v názvu jako *consultatio* obíhaly evropskými akademickými i náboženskými středisky a je možno asi oprávněně mít za to, že se dostaly i ke Komenskému, a to jistě ne jen ony zmíněné Duryho či Schoppeho. Není důležité, že Komenský ve své Obecné poradě necitoval ani nezmínil některou z onoho množství dobových publikací nesoucích v titulu termín *consultatio*. V každém případě v duchu toho, co zde bylo výše uvedeno o motivaci používat *přihlašovací* termín, použitím termínu *consultatio* asi záměrně vstoupil do toho debatního okruhu,

¹³² Např. *Examen Consultationis Lessianae de optione fidei et religionis capessendae... Examinatore et responsore Henrico Brandio Willemsonio, ... Lugduni Batavorum, 1612.*

¹³³ Na možnou inspiraci titulem Meisnerova díla (vyd. Giessen, 1611) upozorňuje ČYŽEVŠ'KYJ (1956 : 151).

kde mohl očekávat největší zájem i odezvu na své návrhy, tj. do okruhu, který jsme pracovně vymezili jako *politico-theologica*, resp. *theologico-polemica*. Podstatné však je, že pojem *consultatio* je přímo klíčem k jeho dílu: celý spis je opravdu, tak jak to deklaruje název, laděn jako porada, tj. souhrn rad, jak dosáhnout vytčeného cíle,¹³⁴ ale současně a nadto je to tak říkajíc *consultatio de consultatione*, porada o poradě, neboť Komenskému je zásadním praktickým nástrojem k nalezení a prosazení prostředků nápravy člověka a celé společnosti stálá společná porada, skutečný sněm předních autorit ze všech oblastí společenského života, otevřený však pro každého.¹³⁵ S tímto záměrem je *consultatio*, pojem jako takový, široce tematizován především v Panegersii, tedy v úvodním, jakémisi přípravném spise celého sedmidílného projektu, a to konkrétně v kapitole X nazvané „*Consultationis legitimae forma legesque, ad quas magna haec consultatio attemperanda erit.*“¹³⁶ Mezi podrobně rozvedenými pravidly neboli jakýmsi řádem porady jsou zde také pokusy o definici porady, např. Panegersia X, 3: „*Consultare est de re quapiam optata, sed difficultatibus implicata, an quaerenda sit et per quid inveniri, quomodo facile obtineri possit, inter plures amica et prudens disquisitio.*“¹³⁷ Na tuto kapitolu se Komenský ostatně odvolává ve svém Pansofickém slovníku namísto toho, aby na příslušném místě podal definici pojmu *consultatio*.¹³⁸ Porada byla jeho velká ústřední vize a to, že četné dobové spisy zaměřené tak či onak na reformu a nápravu politiky či náboženství deklarovaly samy sebe

¹³⁴ „*Nos, quia consultationem scribimus, non nisi consultare per totum opus, hoc est, quid nobis videatur, proponere, et cur sic statuendo non errare videamur, demonstrare; libertate ubique cuivis hominum et gentium et sectarum integre relicta assentiendi, vel non assentiendi.*“ Europae Lumina, viri docti, pii, eminentes, salvete 32, DJAK (2014 : 71), „... píšeme poradu, a proto v celém díle nečiníme nic jiného, než že radíme, což znamená: navrhujeme, co se nám zdá vhodným, a dokazujeme, proč se domníváme, že tato naše rozhodnutí nejsou omylem. Všude přitom ponecháváme naprostou volnost komukoli z lidí, národů a sekt souhlasit nebo nesouhlasit.“ Překl. M. STEINER, OBECNÁ PORADA, (1992 : 64).

¹³⁵ „*Tandem forte dabit Deus, ut in concilio aliquo oecumenico congregiantur orbis capita et de his sic in antecessum praemissis in commune deliberent.*“ De emendatione rerum humanarum consultationis catholicae pars prima, Panegersia III, 12, DJAK (2014 : 99), „*A nakonec snad Bůh umožní, aby se na všeobecném sněmu shromáždili přední mužové z celého světa a poradili se společně o těchto předběžných návrzích.*“ Překl. J. KALIVODA – M. SVATOŠ, OBECNÁ PORADA, (1992 : 79).

¹³⁶ De emendatione rerum humanarum consultationis catholicae pars prima, Panegersia X, tit., DJAK (2014 : 153), „*Náležitá podoba porady a pravidla, jimiž by se měla tato veliká porada nadále řídit.*“ Překl. J. KALIVODA – M. SVATOŠ, OBECNÁ PORADA, (1992 : 120).

¹³⁷ Tamtéž. („*Porada znamená přátelské a rozvážné zkoumání, jež vede skupina lidí o nějaké věci, která je lákavá, ale zapletená do různých potíží. Jde o to, zda má smysl se o ni pokoušet, jakými prostředky se má o ni usilovat a jakým způsobem je možné ji snadno dosáhnout.*“ Překl. J. KALIVODA – M. SVATOŠ, tamtéž).

¹³⁸ „*Consultare et Consultatio: quod ejusque leges. V. Excit. c. X.*“ Liber librorum ceu Bibliotheca portatilis, hoc est Lexicon reale pansophicum, pod heslem *Consultare*, CONSULTATIO, (1966 : 494.), „*Radit se a Porada: co to je a jaká jsou toho pravidla. Viz Povzbuzování, kapitola X.*“

jako *consultatio*, bezpochyby Komenského inspirovalo a ovlivnilo, když hledal nejuvhodnější název pro svůj projekt.

Analogický závěr bychom mohli učinit ve věci užití sousloví *consultatio catholica* v souvislosti s předpokládanou znalostí výše uvedených spisů resp. i dalších spisů Meisnerových a Conringových. Že Komenský znal Meisnerovy spisy, o tom svědčí jedno místo v jeho hernbornské disputaci již z r. 1613, kde cituje z Meisnerova díla *Philosophia sobria*.¹³⁹ Lze asi oprávněně předpokládat, že i nadále tvorbu této významné autority sledoval. Zrovna tak jistě znal alespoň hlavní Conringova díla, o čemž nepřímo svědčí vyjádření v politickém spisku *Syllogismus orbis terrarum* z r. 1659¹⁴⁰ i některá místa v jiných spisech.¹⁴¹ Vzhledem k tomu, že v *Obecné poradě*, a hlavně opět v *Panegersii* vidíme, v jaké oblibě měl Komenský adjektivum *catholicus*, jak se mu dobře hodilo pro vyjádření jeho vizí universalismu, všeobecnosti, když při samostatném použití mimo konvenční název římské církve nabídl opět svůj původní hluboký a silný význam, můžeme odhadovat, že setkání se souslovím *consultatio catholica* u Meisnera a později i u Conringa, z nichž oba patřili mezi velké autority, bylo Komenskému inspirací a povzbuzením, aby se ho chopil také pro své záměry. To ho však nezavázalo k tomu, aby se nechal ovlivnit dílem těchto vzorů i po stránce obsahové. V *Obecné poradě* o tom nic nesevědí.¹⁴²

Ostatně Komenský podobně zohledňoval jistou tradici, aktuálnost tématu a vhodné termíny u předchůdců i při volbě a formulaci nadpisů u řady dalších svých spisů. Týká se to opět známých, pro Komenského charakteristických názvů jako *Janua*, *Labyrinth*, *Panaugia*, *Via lucis* a dalších.¹⁴³

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZŮ A POUŽITÉ LITERATURY:

- BALÍK Vojtěch, SCHIFFEROVÁ Věra (2014), In *Consultationem catholicam isagoge generalis* = Úvod k *Obecné poradě* = Introduction to the General Consultation, in: STEINER Martin et al. (ed.), *Dílo Jana Amose Komenského – Opera omnia* 19/I, Praha, Academia, s. 7–50.
- BENEŠ Jiří (1986), In *Didacticam dissertationem commentarius*, in: KAMÍNKOVÁ Eva et al. (ed.), *Dílo Jana Amose Komenského – Opera omnia* 15/I, Praha, Academia, s. 525–533.

¹³⁹ *Sylloge quaestionum controversarum à philosophiae viridario depromptarum* 3, DJAK (1969 : 76, 91a).

¹⁴⁰ *Syllogismus orbis terrarum practicus* II, DJAK (1974 : 161, 171a).

¹⁴¹ Např. *Panegyricus Carolo Gustavo*, KYRALOVÁ – NOVÁKOVÁ (1974a : 87); KYRALOVÁ – NOVÁKOVÁ (1974b : 90a); *De sermonis Latini studio...* didactica dissertatio 6, BENEŠ (1986 : 525b).

¹⁴² Podle Čyževského skutečnost, že si Komenský v řadě případů vypůjčil nadpis z díla jiného autora, skoro nikdy neznamená, že by tím také přejímal myšlenky a obsah dotyčného díla. ČYŽEVSKÝ (1956 : 154). Na toto téma a s podobným závěrem (ale jen v případě jednoho spisu – *Panaugie*), viz např. ČERVENKA (1962); k tomu viz hlubší analýzu ČÍŽEK (2010).

¹⁴³ Viz o tom podrobně i s uvedením výčtu takových případů ČYŽEVSKÝ (1956).

- CONSULTATIO (1966), ČERVENKA Jaromír, MIŠKOVSKÁ-KOZÁKOVÁ Vlasta Tatjana et al. (eds.), KOMENSKÝ Jan Amos, *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*. Tom. I, II, Praha, Academia.
- ČERVENKA Jaromír (1962), Die Panaugia: die Vergleichung der zwei gleichnamigen Schriften von Patrizi und Comenius. *Archiv pro bádání o životě a díle J. A. Komenského*, 21, s. 152–159.
- ČÍŽEK Jan (2010), Filosofie Francesca Patriziho a Jana Amose Komenského ve světle jejich vrcholných děl, *Studia Comeniana et historica*, 40, 83–84, s. 21–45.
- ČYŽEVŠ'KYJ Dmytro (1956), Der barocke Buchtitel, in: *Aus zwei Welten*. s'Gravenhage, Mouton, s. 142–154.
- DJAK (1969), NOVÁKOVÁ Julie, KRÁLÍK Stanislav (eds.), *Dílo Jana Amose Komenského – Opera omnia* 1, Praha, Academia.
- DJAK (1974), NOVÁKOVÁ Julie, KRÁLÍK Stanislav (eds.), *Dílo Jana Amose Komenského – Opera omnia* 13, Praha, Academia.
- DJAK (2014), STEINER Martin et al. (ed.), *Dílo Jana Amose Komenského – Opera omnia* 19/I, Praha, Academia.
- DONAT Dietrich (1966), Zu Buchtiteln und Titelblättern der Barockzeit, in: GERHARDT Dietrich et al. (ed.), *Orbis scriptus. Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag*, München, Fink, s. 163–173.
- KYRALOVÁ Marie, NOVÁKOVÁ Julie (1974a), In Panegyricum isagoge, in: NOVÁKOVÁ Julie, KRÁLÍK Stanislav (eds.), *Dílo Jana Amose Komenského – Opera omnia* 13, Praha, Academia, s. 84–89.
- KYRALOVÁ Marie, NOVÁKOVÁ Julie (1974b), In Panegyricum commentarius, in: NOVÁKOVÁ Julie, KRÁLÍK Stanislav (eds.), *Dílo Jana Amose Komenského – Opera omnia* 13, Praha, Academia, s. 90–94.

RÉSUMÉ

Vojtěch BALÍK

LA CONSULTATIO COMME UN GENRE DE POLÉMIQUE POLITICO-RELIGIEUSE DE L'ÉPOQUE ET LA CONSULTATIO DE J. A. COMENIUS

Le terme latin *consultatio* (la consultation), aux XVIe et XVIIe siècles, se retrouvait principalement dans les titres des publications médicales ou juridiques. Il semble par conséquent que le terme ait trouvé sa place dans le débat public écrit, en particulier dans le domaine politico-religieux. Sous l'appellation de *consultatio* (souvent accentuée en utilisant des adjectifs comme *utilis*, *salubris*, *orthodoxa*, *catholica*...), ce sont tant des travaux sérieux que des opuscules relevant bien souvent de la brochure qui ont été présentés. Toutefois, si Jean Amos Comenius a décidé d'intituler son travail fondamental justement comme *consultatio*, c'est certainement en adhérant au genre traditionnel, mais d'autre part, ce qui est essentiel, il l'a conçu – de la même façon que dans d'autres titres de ses œuvres – dans la profondeur de son sens et l'a utilisé pour servir son intention. De plus, comme on le sait, il se réfère aux consultations collectives réelles, à savoir aux assemblées et aux réunions des hommes politiques, des représentants du dialogue interreligieux, etc.